

Ctirad Václav Pospíšil, *I řekl Bůh: Trinitární teologie stvoření*, Praha: Karolinum 2019, 356 stran, ISBN 978-80-246-4261-1.

PAVEL FRÝVALDSKÝ

Téma stvoření světa a člověka představuje důležitou, avšak náročnou oblast teologie. V současné době můžeme hovořit o několika výzvěch k novému promyšlení otázek spojených s problematikou teologie stvoření. Jsou to nejprve prastaré a velké otázky, jako například: Odkud člověk pochází a kam směřuje? Jaký je počátek a cíl lidských dějin? Již z těchto otázek vysvítá spojení mezi počátkem a cílem, teologicky řečeno mezi protologií a eschatologií. Současné myšlení, které se většinou vyhýbá těmto velkým metafyzickým otázkám, je přinejmenším v souvislosti s ekologickou krizí podněcováno k promyšlení vztahu člověka k přírodě. Tato problematika je živá rovněž v teologické reflexi a odráží se i v magisteriu papeže Františka, především v jeho encyklice *Laudato si*. Chce-li dnes teologie objasnit pobyt člověka na zemi, jeho postavení ve světě a jeho vztah k přírodě, nemůže se vyhnout novým poznatkům přírodních věd a evoluční teorii. Není proto divu, že se většinou teologická pojednání omezují na snahu vyjasnit vztah mezi teorií a přírodními vědami, popřípadě na pokusy uvést v soulad biblickou zprávu o stvoření světa se současným přírodovědeckým bádáním. Nutno však říci, že takto teologie zůstává v půli cesty, nebo lépe řečeno, že zůstává pouze v první fundamentálně teologické rovině, kterou by měl rozvinout a prohloubit systematický výklad ze strany dogmatické teologie. Ukazuje se totiž, že křesťanské chápání stvoření potřebuje širší horizont, který je utvářen nejen poznatky přírodovědeckými, biblickými a filosofickými, ale také znalostí dogmatické teologie zvláště christologie, soteriologie a trinitární teologie.

O tento teologický výklad tématu se pokusil Ctirad V. Pospíšil ve své nové knize *I řekl Bůh* s podtitulem *trinitární teologie stvoření*. Tato publikace navazuje na předchozí monografie autora: *Zápolení o pravdu, naději a lidskou důstojnost*, mapující reakce české katolické teologie v letech 1850–1950 na výzvy přírodních věd, a *Průkopníci a jejich odpůrci*, pojednávající o světové katolické teologii v počáteční fázi debaty o evolučním vzniku člověka. Tyto knihy společně vytvářejí jakýsi triptych, v němž první dvě nejsou pouze důležitým připomenutím dnes často zapomenutých teologů, kteří připravovali cestu k postupně se prosazujícímu teistickému chápání evoluce v katolické církvi, ale představují také fundamentálně teologický základ pro následné pojednání o tajemství stvoření z pohledu dogmatické teologie. Jak podtitul knihy *I řekl Bůh* napovídá, autor volí především trinitární perspektivu, která nabízí nové možnosti výkladu a řešení mnohých aporií, jež provází teologii dostatečně nereflektující trojiční obraz Stvořitele. Autor ve své knize o stvoření zúročil

poznatky ze svých předchozích prací z oblasti christologie a trinitární teologie. Právě tato Pospíšilova rozvinutá a promyšlená trinitární teologie nabízí interpretační klíč k originálnímu a systematickému výkladu stvoření. Z tohoto důvodu bude pro čtenáře užitečná předchozí znalost autorova díla, především pak jeho monografie z trinitární teologie *Jako v nebi, tak i na zemi*.

Kniha *I řekl Bůh* je rozdělena do šesti kapitol, což má jistě i symbolický význam odkazující na biblickou zprávu o stvoření v šesti dnech. V první kapitole autor mapuje českou i současnou světovou teologii stvoření a poznamenává, že nenalezneme důsledně pojatý trinitární výklad tématu, třebaže existuje mnoho dílčích inspirací. Ukazuje se tak, že tvrzení *Katechismu katolické církve*, že tajemství Otce, Syna a Ducha svatého je „zdroj všech ostatních tajemství víry a světem, které je osvěcuje“ (KKK, čl. 234, cit. s. 48), se stále nedostatečně promítlo do současné teologie. V tomto ohledu mají teologové ještě mnoho práce před sebou. Příčinu tohoto opomíjení trinitárního základu Pospíšil spatřuje v dědictví západní teologie, která inklinuje pojímat Trojici jako jediný princip jednající navenek bez rozlišení specifických úloh jednotlivých osob v díle stvoření. Je třeba říci, že západní teologie, zvláště středověká, stvořitelem Trojici zcela neopomněla, přesto v západním křesťanství prakticky převládlo chápání Stvořitele jako jediného jednajícího subjektu a není proto divu, že představa Boha jako „monolitu“ je mezi věřícími stále velmi rozšířená. Tato představa však neodpovídá biblickému svědectví a neumožňuje vidět stvořenou účast konečného bytí na trinitární harmonii vztahů mezi Otcem, Synem a Duchem svatým.

V druhé kapitole autor přesvědčivě argumentuje, že pouze trojjediný Bůh je nutným předpokladem stvoření. Vždyť pouze vnitřně vztahový Bůh může vstupovat do vztahů navenek, ke světu a člověku. Odlišnost a jednota osob v Trojici se promítá do díla stvoření, které má svou svébytnost a v člověku dosahuje plné svobody a přitom od Boha není odtrženo, ale naopak povoláno k jednotě lásky. Prolnutí Boží transcendence a imanence ve vztahu ke světu nemůže být nakonec jinak objasnitelná, než odkazem na tajemství Boží perichoreze, tedy přebýváním jedné Boží osoby v druhé v dynamické jednotě, která neruší, ale konstituuje identitu Otce, Syna a Ducha svatého. Mnozí autoři poukazují na to, že biblický teismus je cestou mezi dvěma extrémy: na jedné straně deismem, který neguje Boží imanenci ve světě a na druhé straně panteismem, který popírá Boží transcendenci. Toto tvrzení, však není samo o sobě teologicky objasněno, proto je nutno vyzdvihnout Pospíšilův trinitární výklad.

Třetí kapitola představuje rozvinutí autorových úvah a můžeme říci, že je hlavním těžištěm knihy. V tomto oddílu autor hovoří o stvořitelemské svobodě Otce, Syna a Ducha svatého, která je archetypem veškeré lidské svobody. Stvoření, které není emanací Božství, ani utvářením preexistující materie, ale svobodným Božím dílem vyjadřuje teologie konceptem „*creatio ex nihilo*“. Tvrzení o „stvoření z ničeho“ má své důsledky antropologické, protože člověk, jenž není produktem nutného procesu, ani nahodilého vržení do existence, nýbrž je povolán k bytí svobodným Bohem, může sám být svobodný a mít svou

nezaměnitelnou důstojnost. Také zde platí, že Bůh může být ve svém díle svobodný a zároveň věrný sám sobě, jelikož mu stvoření nepřidává novou kvalitu vztahu, ani není prostorem jeho sebeuskutečňování, ale je „promítnutím“ plnosti jeho života do konečného bytí. V této perspektivě Bůh Otec tvoří vše ve svém Synu v daru Ducha svatého. Autonomie světa a lidská svoboda je tak naší stvořenou účastí na Božím synovství, na samostatnosti Syna, přičemž tato svébytnost není autokratická, nýbrž dialogická a vše navracející k Otci, v síle Ducha lásky a darovanosti.

Na základě své teologie stvoření může Pospíšil ve čtvrté kapitole pojednat o tajemství souběhu působení Otce, Syna a Ducha svatého se stvořenými druhotnými příčinami (*concursus divinus*) a o otázce Boží prozřetelnosti (*providentia Dei*). Boží respekt k lidské svobodě i za cenu jejího zneužití a obrácení se proti dobru, je věrností Boha vlastní imanentní svobodě. Podle krásného Pospíšilova vyjádření: „Stejně jako Otec ctí a respektuje Syna, tak také respektuje stvořená živá a neživá jsoucna, která by měla dospívat po Synově vzoru ke stejnému analogickému ‚respektu‘ k Otci, v síle Respektu, který je osobou, tedy v síle Ducha svatého“ (s. 160). Tajemství tohoto respektu je tak klíčem k pochopení Boží trpělivosti s lidským hříchem a zlem, které jsou zakomponované do Stvořitelovy prozřetelnosti, jež vede dějiny ke konečnému završení, aniž by byla narušena autonomie světa a lidská svoboda.

V páté kapitole se Pospíšil pokouší o trinitární výklad antropologie s důrazem na lidskou svobodu, která coby stvořená podle trojičního vzoru není svévolí ani libovůlí, nýbrž je zaměřená k zodpovědnosti. Dialogickému antropocentrismu ze strany Boha, který do středu svého stvoření staví lidského tvora, má odpovídat dialogický teocentrismus ze strany člověka, který na Boží obdarování odpovídá svou vědeckostí a starostlivostí a péčí o ostatní tvory. Z Pospíšilova výkladu vyplývá, že bez takto pojaté antropologie se současný člověk bude zmítat v nebezpečné dialektice mezi lpěním na vlastní titánské svobodě a kořistnické vládě nad přírodou (monologický antropocentrismus) a neschopností odlišit se od ostatních živočišných tvorů a nalézt vlastní důstojnost (biocentrismus, zoocentrismus). Je patrné, že teologie stvoření, jak ji Pospíšil předkládá, má důležitý praktický, takřka existenční význam, protože se týká základních otázek lidského života na zemi.

Autor se dále ve své knize dotýká tajemství zla na zemi, věnuje se otázce prvotního hříchu a dědičné viny a poslední kapitolu věnuje problematice Zlého. Toto pojednání je užitečné, protože se na jedné straně setkáváme s popíráním reálné existence zlého ducha, tak s přehnaným zdůrazňováním jeho působení ve světě. Pospíšil správně poznamenává, že také ďábel byl stvořen jako dobré osobní bytí podle vzoru trojjediného Boha, ale tím, že se obrátil proti svému dialogickému určení a zpronevěřil se vlastní synovské identitě, rozpadá se do jakési těžko pojmenované „neosoby“. Kniha však neústí do pojednání o zlu, nýbrž ukazuje přes všechna dramata v dějinách lidstva i jednotlivců na velký dar lidské svobody a na náš úkol realizovat své plné lidství ve společenství s Trojicí.

Závěrem bych chtěl ocenit autorův živý a srozumitelný výklad náročné, ale neopominutelné problematiky. Můžeme být vděční za podnětné úvahy a za zpracování tématu způsobem ojedinělým v české a do značné míry i světové teologické literatuře. Knihu můžeme považovat za důležitý krok k trinitárnímu prohloubení dalších oblastí dogmatické teologie, zvláště antropologie a eschatologie. Domnívám se, že v souvislosti s tématem se nabízí potřeba nově uchopit soteriologickou kategorii „nového stvoření“ přítomnou především v pavlovské teologii a akcentovanou v patristické a středověké epoše. Pospíšilova monografie je založena na Písmu svatém, opírá se o magisterium, čerpá z myšlení starých mistrů, jako byl svatý Bonaventura, udržuje dialog se současnými autory, a přitom otevírá nové obzory v teologii, nelze si tak přát nic jiného, než aby našla dostatek vnímavých čtenářů.

doi: 10.14712/23363398.2020.65